

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

مطالعه ای بر فرهنگ محیط زیستی و رابطه آن با حاشیه نشینی مناطق شهری

آزاده اربابی سبزواری^۱، رضا علیجانی^۲

^۱دانشیار گروه جغرافیا دانشگاه آزاد اسلامی واحد اسلامشهر تهران ایران

^۲ دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری، گروه جغرافیا، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اسلامشهر

تهران ایران

چکیده

پژوهش حاضر از لحاظ هدف کاربردی و از لحاظ روش توصیفی - تحلیلی با استفاده از ابزار پرسشنامه می باشد. هدف این پژوهش بررسی رابطه حاشیه نشینی و فرهنگ زیست محیط می باشد. جامعه آماری پژوهش شهروندان شهر تهران بوده اند و تعداد نمونه با استفاده از فرمول کوکران ۳۸۴ نفر محاسبه شد. برای تجزیه و تحلیل داده های حاصل از پرسشنامه، از نرم افزار SPSS استفاده شده است. آزمون کولموگروف اسمیرنوف غیرنرمال بودن داده ها را نشان داد که در نهایت برای بررسی فرضیات پژوهش از آزمون ناپارامتریک اسپیرمن استفاده شده است. نتایج آزمون اسپیرمن نشان داد که رابطه همبستگی بین دو متغیر حاشیه نشینی و فرهنگ زیست محیطی با ضریب $0/850$ و $Sig=0/001$ تایید شده و با سطح اطمینان ۹۵ درصد مورد قبول است. به دلیل این که سطح معناداری در ضریب همبستگی کمتر از پنج درصد است، لذا رابطه مستقیم و معناداری بین دو متغیر حاشیه نشینی و فرهنگ زیست محیطی وجود دارد و در نتیجه فرض H_0 رد شده و فرض H_1 مورد تأیید است.

واژگان کلیدی: حاشیه نشینی، فرهنگ زیست محیطی، شهروندان

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۱-مقدمه

محیط زیست، یکی از مواهب الهی است که خداوند متعال به ودیعه در اختیار بشر قرار داده است و حفاظت از آن در سایه سار تعلیمات حیات آفرین اسلام، جلوه ای کوچک از سپاس و شکرگزاری در برابر خالق بی همتاست. در این راستا توجه به رابطه ی انسان با محیط زیست بسیار حائز اهمیت است. در حقیقت انسان ها هم موظف به حفاظت از مخلوقات خداوند هستند و هم باید آن را بهبود بخشند. آموزه های اسلام نیز تأکید دارد که استفاده از منابع محیط زیست باید در چارچوب خاصی صورت پذیرفته، از اسراف و استثمار خودداری شود. بنابراین لازم است که با آموزش و ترویج اخلاق زیست محیطی برای آحاد جامعه، آنان را جهت تعامل صحیح با محیط زیست یاری رساند. این مقاله که به روش کتابخانه ای و بررسی منابع مرتبط تدوین شده، تلاش دارد به ضرورت توجه به اخلاق زیست محیطی در مواجهه ی انسان با طبیعت، به ویژه برای حل مسائل ناشی از بحران زیست محیطی بپردازد (ملکی، ۱۳۹۱: ۱).

حاشیه شهرها که در ابتدا برای پاسخ به نیاز روستاییان مهاجر برای تامین مسکن و برخورداری از امکانات مطلوب زندگی شکل گرفته است با هجوم سیل عظیم جمعیت مبدل به استقرار گاه هایی میگردد که برای گسترش آنها برنامه ریزی مدونی صورت نگرفته و توسعه کالبدی آن بدون برنامه است (اربابی سبزواری و قاسک پور، ۱۳۹۹: ۱). هر چند پرداختن به حاشیه نشینی در سنت جامعه شناسی غرب به ظهور مکتب شیکاگو در اوائل قرن بیستم برمی گردد و حتی پیش از آن نزد ابن خلدون به صورت گذرا در بحث مهاجرت روستائیان و عدم توان سکونت در متن اصلی شهر و رانده شدن به حاشیه اشاره شده است، اما پس از انقلاب صنعتی و به تبع آن انفجار شهرهای دنیای مدرن است که این موضوع تبدیل به مسئله اجتماعی شد. در واقع انقلاب صنعتی سبب هجوم مهاجران و تازه واردان به نقاط شهری و پیشی گرفتن رشد سکنه نقاط شهری بر رشد امکانات و فرصت ها و در نتیجه منجر به انفجار شهری در جهان گردید و بخشی از این جمعیت شهری نتوانستند استانداردهای لازم برای یک زندگی سالم را تأمین کنند. این گروه با هجوم به حومه ها زمینه گسترش حاشیه نشینی را فراهم ساختند و آن را تبدیل به معضلی برای همه ی شهرهای جهان نمودند. تا جایی که امروز براساس آمارهای اسکان بشر سازمان ملل متحد حدود یک میلیارد از ساکنان شهری در حاشیه و زاغه زندگی می کنند (مبارکی و اکبری، ۱۳۹۰). تاریخچه حاشیه نشینی در جهان به نوعی به انقلاب صنعتی و به تبع آن به رشد شهرها گره خورده است. حاشیه نشینی چه در کشورهای توسعه یافته و چه در کشورهای در حال توسعه، مستقیماً متأثر از نحوه صنعتی شدن شهرها بوده است. در کشورهای توسعه یافت کنونی، ابتدا کارخانه ها به علت نیازشان به منابع آبی و امکانات حمل و نقل در درون شهرها ایجاد شدند و به همین سبب مهاجرین روستایی و طبقات فقیر شهری را به مرکز شهرها کشاندند. با انتقال کارخانه ها به بیرون شهرها و توسعه حومه نشینی برای طبقات متوسط و بالای جامعه، فقرا در مراکز شلوغ و کثیف شهری باقی ماندند تا آنچه ما امروزه از آن، به عنوان حاشیه نشینی یاد میکنیم، نه در اطراف شهر، بلکه در مراکز شهرهای بزرگ پدید آمد ولی در کشورهای در حال توسعه مانند ایران، که صنعت نه محصول توسعه درونزا، بلکه وارداتی بوده است، حاشیه نشینی از همان آغاز به اطراف شهرها هدایت شد. شروع این پدیده در ایران تقریباً به دهه ۴۹ و خصوصاً پس از اصلاحات ارضی باز میگردد، که سبب شد

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

مهاجرت روستا-شهری افزایش یابد. این در حالی است که پس از وقوع انقلاب نیز بر اثر تحولات صورت گرفته در این مقطع، شروع جنگ عراق علیه ایران و تداوم سیاست تمرکزگرایی به تداوم شهرنشینی بیرویه و به تبع آن افزایش حاشیه نشینی در شهرها و به ویژه شهرهای بزرگ منجر شد (علیزاده اقدم و محمد امینی، ۱۳۹۰: ۱۲۲).

حاشیه نشینی از ویژگی های جدائی ناپذیر رشد شهری ایران است که در سالیان اخیر به دلیل افزایش مطالبات اجتماعی در این مناطق و با توجه به تجربه چند دهه گذشته بیشتر مورد توجه محققان و کارشناسان واقع شده است. تجربه نشان می دهد که چاره ایی جز ادغام واقعی این نواحی در درون نظام های شهری نداریم، مدل های بهسازی مداخله در حاشیه باید بر بکارگیری ملاحظات مبتنی بر نیازهای اساسی اجتماعی و اقتصادی برای جذب حاشیه ها در سبک زندگی شهری تاکید نمایند (مویتا^۱، ۱۹۹۱). اگرچه مهاجرت روستا شهری از دلایل مهم رشد شهری در ایران است و بین مهاجرت و حاشیه نشینی از یک سو و رونق اقتصادی شهرها (تمرکز فرصت ها) از سوی دیگر رابطه و جود دارد بعبارت دیگر هرچه شهر از توان و رونق اقتصادی بیشتری برخوردار باشد جاذبه بیشتری برای مهاجران و در نتیجه شکل گیری مناطق حاشیه وجود دارد؛ اما دلایل اساسی تر برای حاشیه نشینی را باید در ساختار اقتصاد سیاسی و الگوی برنامه ریزی توسعه کشورها جستجو کرد که منجر به انواعی از عدم تعادل ها می شود: یکی از آثار عدم تعادل در بهره گیری از مواهب توسعه یافتگی منجر به تحرکات ناموزون جمعیت در سطح استان ها مانند مهاجرت از مناطق کمتر توسعه یافته به مناطق در حال توسعه و یا توسعه یافته تر شده است (نقد، ۱۳۸۷). از سوی دیگر در سال های اخیر، بحران های محیط زیستی یکی از مهمترین چالش هایی است که در قرن حاضر بشر با آن روبه روست. بسیاری از دانشمندان برای کاهش بحران های محیط زیستی یا پیشگیری از آنها به راه حل های فناورانه روی آورده اند با این حال برخی از آنها، ضرورت و لزوم برقراری ارتباط و تعامل جدید بین طبیعت و انسان، و همچنین نیاز به یک فرهنگ محی طریستی جدید را مطرح کرده اند (همتی و شبیری، ۱۳۹۴: ۱۹۷).

از جمله مسائل روز جهان، مساله حفظ محیط زیست است. شناسایی عوامل موثر بر حفظ محیط زیست از مهم ترین موضوعات جهت جلوگیری از فاجعه زیست محیطی و در نهایت آرامش و امنیت زندگی انسان می باشد (قیومی و همکاران، ۱۳۹۱: ۳۵). فرهنگ، توانایی ها و عادت های بدست آمده بوسیله بشر تعریف شده است. در حقیقت فرهنگ عبارت است از: تمام رسوم، هنر ها، علوم، مذهب و رفتار سیاسی به عنوان اجزاء بهم پیوسته ای که یک کل را تشکیل می دهد و متمایز کردن جامعه ای از جامعه دیگر را امکان پذیر می کند. به کارگیری ابزارهای فرهنگی برای فراهم کردن تغییر در دانش، ارزش ها، رفتار و بطور کلی شیوه زندگی اجتناب ناپذیر است. محیط زیست سامانه ای تعریف می شود که انسان، طبیعت و فرهنگ عنصرهای تشکیل دهنده آن می باشد. بنابراین تغییر نگرش و رفتار جامعه در رابطه با ارزش و اهمیت محیط زیست برای ادامه حیات بشری امری ضروری است (پورقاسم و خلج، ۱۳۸۷: ۱).

۲- اهمیت و ضرورت پژوهش

در سال های اخیر، بحران های محیط زیستی یکی از مهم ترین چالش هایی است که در قرن حاضر بشر با آن روبه روست. بسیاری از دانشمندان برای کاهش بحران های محیط زیستی یا پیشگیری از آنها به راه حل های فناورانه روی

¹- Moitra

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

آورده اند. با این حال، برخی از آنها، ضرورت و لزوم برقراری ارتباط و تعامل جدید بین طبیعت و انسان، و همچنین نیاز به یک فرهنگ محیط زیستی جدید را مطرح کرده اند (همتی و شبیری، ۱۳۹۴: ۱۹۷).

احترام به زمین و محیط زیست ریشه در تاریخ بشر دارد انسان ها از آغاز دریافتند که رمز بقای آنها در گرو هماهنگی با طبیعت است و آموختند که زوال طبیعت زوال آنهاست. توجه به مقوله محیط زیست و اهمیت آن در زندگی امروز نسل بشر امری است که نمی توان از آن به سادگی گذشت، برای دستیابی به توسعه پایدار، حفاظت از منابع طبیعی شامل جنگل ها و مراتع به عنوان بستر توسعه و زیربنای برنامه های سازندگی از اهمیت ویژه ای برخوردار است. در این راستا توسعه فرهنگی که یکی از مهم ترین ابزار آن آموزش است، جهت حفاظت از منابع طبیعی به شدت احساس می شود آموزش های زیست محیطی فرایندی است که افراد را با کسب آگاهی های زیست محیطی، دانش، مهارت و تجربه قادر می سازند به صوت فردی یا جمعی، درباره مسائل زیست محیطی حاضر و آینده تصمیم بگیرند و با توجه به نیازهای نسل آینده، آن ها راحل کنند (رحمن بخش، ۱۳۹۴: ۱). حاشیه نشینی و مشکلات آن، به خصوص در کشورهای در حال توسعه، به عنوان یک معضل بزرگ شهری محسوب می شود. ضرورت پرداختن به این موضوع از آنجاست که این پدیده در عین حال که نتیجه و حاصل معضلات اجتماعی و خصوصا اقتصادی است، موجب بروز مشکلات دیگری همچون بزهکاری می گردد. با گسترش شهرها و تبدیل آن ها به کلان شهر، لزوم کنترل وضعیت حاشیه نشینی و جلوگیری از گسترش آن، بیش از پیش احساس می شود. حاشیه نشینی و مشکلات آن، به خصوص در کشورهای در حال توسعه، برای مدیران شهری یک معضل بزرگ شهری محسوب می شود. ضرورت پرداختن به این موضوع از آنجاست که این پدیده در عین حال که نتیجه و حاصل معضلات اجتماعی و خصوصا اقتصادی است، موجب بروز مشکلات دیگری همچون بزهکاری می گردد؛ با گسترش شهرها و تبدیل آن ها به کلان شهر، لزوم کنترل وضعیت حاشیه نشینی و جلوگیری از گسترش آن، بیش از پیش احساس می شود.

۳- پیشینه پژوهش

اربابی سبزواری و قاسم پور (۱۳۹۹)، پژوهشی با عنوان "ارزیابی اثرات اقتصادی و اجتماعی حاشیه نشینی بر تخریب محیط زیست شهری (مطالعه موردی: شهر شیراز)" انجام دادند. تایج نشان داد که روحیه تعلق شهروندی نسبت به مسائل محیط زیستی در بین حاشیه نشینی ضعیف بوده و توجه کافی برای پرداختن به مسائل زیست محیطی را ندارند و مشارکت مردم حاشیه نشین در مسائل مربوط به محیط زیست بسیار کم رنگ بوده است. وجود تراکم جمعیت بالا، میزان آلودگی صوتی، هوا و آب در محلات حاشیه نشین را افزایش داده است. محدودیت دسترسی به آب آشامیدنی سالم و بهداشتی نیز در تعدادی از محلات حاشیه نشین شیراز به چشم می خورد. نتایج نشان از وجود ارتباط قوی بین ابعاد اقتصادی و اجتماعی با تخریب محیط زیست شهری دارد (در سطح اطمینان ۹۵ درصد). ضریب همبستگی پیرسون بین ابعاد اقتصادی و اجتماعی با تخریب محیط زیست شهری به ترتیب برابر با ۰/۳۱۴ و ۰/۴۱۲ می باشد.

بیرانوند (۱۳۹۸)، پژوهشی با عنوان "حاشیه نشینی، زاغه نشینی و تبعات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و زیست محیطی" انجام دادند. در بررسی های مرتبط با جامعه شناسی شهری، حاشیه نشینی به آن سنخ از زیست شهری اطلاق می گردد، که در حومه شهرها، تعدادی خانوار بد مسکن، یک مرکز جمعیتی یا شهرک ماندنی را به وجود آورند.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

معمولا شهرنشینی و صنعتی شدن را مترادف متمدن شدن و توسعه می دانند که ساماندهی و برنامه ریزی منسجم به منظور بهبود کیفیت زندگی شهروندان و فضای شهری از یک سو و کنترل و مهار حاشیه نشینی و شکل گیری شهرک های خود رو و بی برنامه در اطراف شهرهای بزرگ از سوی دیگر، ضرورت شکل گیری و طراحی شهرهای جدید با برنامه را حتمی ساخته است. با این وجود می بایست در سیاست های کلان توسعه شهری کشور، ضعف مدیریتی در ساختار اداری اجرایی، این شهرها و بالاخره محدودیت های ناشی از خلاء هویت در شهرهای جدید، تجدید نظر نمود. رفع این معایب میتواند در ارتقاء جایگاه شهرهای جدید در نظام شهری کشور بخصوص شهر تهران نقش آفرین باشد به طور کلی عمده ترین مسائلی که باعث عملکرد ضعیف شهرهای جدید کشور شده است فقدان برنامه ریزی منطقه ای و توجه صرف به طرحهای شهری که نتیجه این امر در اغلب موارد باعث ایجاد صدمات جبران ناپذیر به توان زیست محیطی، اقتصادی، اجتماعی، بهداشتی و فرهنگی بوده است که امروزه با واژه بحران شناخته میشوند از قبیل: بحرانت روریسم، بحران جنگ ادیان یا تمدن ها، بحران محیط زیست، بحران آیدز، بحران فقر و بالاخره بحران حاشیه نشینی کلان شهری، این مقاله در پی پرداختن به این موضوع، و بررسی برخی از جوانب مختلف و کلیدی شهر تهران، چالش ها و موانع رودررو راهبردهای احتمالی برای برون رفت از شرایط موجود است.

کیانی و جوانپور (۱۳۹۳)، پژوهشی با عنوان "بررسی اثر حاشیه نشینی بر شاخص اقتصادی و زیست محیطی در رسیدن به پایداری شهری (مطالعه موردی : شهر زابل)" انجام دادند. نتایج نشان دهنده آن است شاخص های بیکاری و افزایش درآمد از بین شاخص های اقتصادی به ترتیب بیشترین و کمترین وزن را به خود اختصاص داده اند و شاخص آلودگی هوا و وجود فاضلاب های رها شده شهری از بین شاخص های زیست محیطی به ترتیب بیشترین و کمترین وزن را به خود اختصاص داده است. در مجموع نتایج حاکی از آن است امکانات و خدمات مختلف شهری و میزان توزیع مناسب آن در مناطق مختلف و تکمیل استاندارد سرانه آن، نسبت مستقیمی با رشد و یا عدم رشد نواحی حاشیه نشین شهر زابل دارد. و حاشیه نشینان شهر از حداقل امکانات و خدمات شهری و اقتصادی و زیست محیطی برخوردار است.

۴- فرهنگ محیط زیستی

پارسونز و کروبر، فرهنگ را به مثابه یک سیستم سمبلیک معنایی معرفی کرده اند؛ سیستمی که توان به کارگیری و اعمال تحلیل فرهنگی را در هر حوزه از فعالیت اجتماعی دارد. الگوهای رفتار عادی مشترک و منتقل شده توسط اعضای یک جامعه خاص» توصیف می کند. فرهنگ پتانسیل زیادی برای تأثیر بر محیط زیست دارد. بنابراین، بدیهی است که فرهنگ نقش بسیار مهمی در شکل دهی به چگونگی نگاه ما، ارزشدهی و به دنبال آن مواجه شدن با معاملاتی که بر محیط زیست تأثیر می گذارند، دارد. ما این نوع خاص از فرهنگ را که با چگونگی رفتار بشر با سیاره زمین مرتبط است، فرهنگ محیط زیستی می نامیم. خصوص فرهنگ محیط زیستی و عناصر تشکیل دهنده آن نظریات مختلفی مانند مدل خطی US اولیه، نظریه های سازگاری، مدل رفتار محیط زیستی مسئولانه، نظریات تأثیرات هنجاری شخصی بر نوع دوستی، مدل نوع دوستی، همدردی و رفتار اجتماعی، مدل چندگانه، مدل جامعه شناختی رفتار محیط زیستی و مدل یکپارچه نگرش و انتخاب رفتار وجود دارد. اغلب این نظریه ها دارای تشابهات بسیار زیادی با یکدیگر هستند، به گونه ای که اختلافات اندکی بین آنها مشاهده می شود. به نظر می رسد که این نظریات برای

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

اصلاح و رفع مشکل نظریات قبلی مطرح شده اند. فرهنگ محیط زیستی دارای مؤلفه های سه گانه است. این مؤلفه ها شامل نگرش محیط زیستی، احساس مسئولیت محیط زیستی و رفتار (عملکرد) محیط زیستی می شود. هرچند دو مؤلفه ابتدایی (یعنی نگرش محیط زیستی و احساس مسئولیت محیط زیستی) به نوبه خود بر رفتار محیط زیستی تأثیرگذار هستند، ترکیب این سه مؤلفه، فرهنگ محیط زیستی یک جامعه را نشان می دهد. با توجه به نظریات و پیشینه تجربی موجود می توان فرض را بر این گرفت که عوامل بسیاری بر این فرهنگ محیط زیستی و مؤلفه های آن تأثیرگذارند. دانش محیط زیستی، البته هم به صورت عام، و هم به صورت خاص در نگرش فرد به محیط زیست تأثیر دارد. فشار هنجاری (هنجار اجتماعی) ممکن است باعث تأثیرگذاری بر تغییر نگرش و یا رفتار فرد در قبال محیط زیست گردد. امکانات و خدمات ارائه شده برای شهروندان در راستای انجام رفتارهای محیط زیستی در سطح شهرها می تواند عامل مهمی در شکل گیری فرهنگ محیط زیستی به ویژه بروز رفتار محیط زیستی باشد. به نظر می رسد که احساس کارآمدی عامل دیگری است که فرهنگ محیط زیستی و مؤلفه های آن را تحت شعاع قرار خواهد داد. مدل جامعه شناختی رفتار محیط زیستی بر این اشاره دارد که نگرش ها، امکانات برای رفتار محیط زیستی (مانند عوامل بیرونی، زیربنایی و اقتصادی که می تواند مردم را قادر به رفتارهای محیط زیستی کند یا مانع از آنها شود) و دانش بر رفتارهای محیط زیستی تأثیرگذارند. البته آنها متذکر شد هاند که دانش بر رفتار مستقیماً تأثیر نمی گذارد، بلکه به عنوان تغییردهنده نگرش عمل می کند (همتی و شبیری، ۱۳۹۴: ۲۰۲)

۵- مشکلات حاشیه نشینان

- فقر اقتصادی اجتماعی و فرهنگی.
- فقدان حداقل امکانات بهداشتی.
- تحقیر اجتماعی به عنوان اعضاء بی طبقه جامعه.
- عدم دسترسی و یا بی رغبتی نسبت به آموزش و پرورش و سواد آموزی.
- بی بهره ماندن از خدمات شهری (شامل خدمات شهرداری-مرکز تفریحی آموزشی آب و برق و ...).
- اضطراب دائمی به علت استفاده غیر قانونی و غیر مجاز از زمین و یا آب و برق اطراف (هادی زاده بزاز، ۱۳۹۰).

۵-۱ چالش های عمده حاشیه نشینی

- از جمله چالش های عمده حاشیه نشینی در کشور می توان به موارد زیر اشاره نمود:
- تحمیل هزینه های پیش بینی نشده و سنگین
  - تحمیل تغییرات ناخواسته در برنامه ریزی های کلان
  - توسعه آثار منفی زیست محیطی و عقب ماندن از توسعه پایدار
  - بلااستفاده ماندن بخشی از سرمایه گذاری های ناشی از ساخت و ساز به دلیل عدم وجود امکانات و ...
- تاسیسات زیربنایی
- افزایش روند جذب در حاشیه های شهری علیرغم وجود معضلات انباشته قبلی (هادی زاده بزاز، ۱۳۹۰).

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۶- نظریات در مورد حاشیه نشینی

نظریه های زیادی در مورد عوامل شکل گیری حاشیه نشینی و اسکان غیررسمی ارائه شده است. با توجه به زمینه های مشترک نوع نگرش نظریه ها، آنها را می توان به سه دسته نظریات مسئله گرا، بنیادگرایان، هدف گرا (راه حل گرایان) مطابق تصویر شماره ۱ تقسیم بندی کرد (بزی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۹).

تصویر شماره (۱) دیدگاه های نظری در مورد حاشیه نشینی

منبع: (بزی و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۰).

۷- فرضیه پژوهش

بین حاشیه نشینی و فرهنگ زیست محیطی رابطه مثبت و معنی داری وجود دارد.

۸- روش پژوهش

پژوهش حاضر از لحاظ هدف کاربردی و از لحاظ روش دارای ماهیتی توصیفی - تحلیلی است. گردآوری داده ها به کمک مطالعات اسنادی - کتابخانه ای و برداشت های میدانی از طریق ابزارهای مشاهده، تکمیل پرسشنامه انجام گرفته است. این پرسشنامه پس از تأیید و تعیین روایی و پایایی، توسط محقق در بین شهروندان شهر تهران با روش نمونه گیری تصادفی ساده توزیع شد. جامعه آماری پژوهش، شهروندان شهر تهران بوده اند که تعداد نمونه با استفاده از فرمول کوکران ۳۸۴ نفر محاسبه شد. روایی سؤالات پرسشنامه مورد تأیید قرار گرفت، پایایی آن نیز با آزمون آلفای کرونباخ ۰.۷۷ محاسبه شد (جدول شماره ۲). برای تجزیه و تحلیل داده های حاصل از پرسشنامه از نرم افزار spss

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

استفاده شده است. آزمون کولموگروف اسمیرنوف غیرنرمال بودن داده ها را نشان داد که در نهایت برای بررسی فرضیات پژوهش از آزمون ناپارامتریک اسپیرمن استفاده شده است.

جدول ۱-آزمون آلفای کرونباخ

مقدار آلفای کرونباخ	ابعاد
۰/۷۷	حاشیه نشینی
۰/۷۷	فرهنگ زیست محیطی

۹- یافته های پژوهش

با توجه به جدول (۲) آزمون کولموگروف اسمیرنوف غیر نرمال بودن داده های پژوهش را نشان داد بنابراین از آزمون اسپیرمن استفاده شده است.

جدول ۲- آزمون کولموگروف اسمیرنوف، به منظور بررسی نرمال بودن

متغیر	تعداد	کولموگروف-اسمیرنوف	معنی داری (P)
حاشیه نشینی	۳۸۴	۲.۵۸۷	۰.۰۰۱
فرهنگ زیست محیطی	۳۸۴	۲.۹۶۳	۰.۰۰۰

۱۰- بررسی فرضیه های پژوهش

فرضیه اول:

H1: بین حاشیه نشینی و فرهنگ زیست محیطی رابطه مثبت و معنی داری وجود دارد.

H0: بین حاشیه نشینی و فرهنگ زیست محیطی رابطه مثبت و معنی داری وجود ندارد.

جدول ۳- مفروضات آزمون همبستگی اسپیرمن برای فرضیه

نتیجه	سطح معنی داری	مقدار ضریب همبستگی اسپیرمن
همبستگی مثبت معنادار و رد H_0	۰/۰۰۱	۰/۸۵۰

با توجه به جدول (۳) نتایج بدست آمده برای سطح معناداری بیانگر این است، که رابطه همبستگی بین دو متغیر حاشیه نشینی و فرهنگ زیست محیطی با ضریب ۰/۸۵۰ و $Sig=۰.۰۰۰$ تایید شده و با سطح اطمینان ۹۵ درصد مورد

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

قبول است. به دلیل این که سطح معناداری در ضریب همبستگی کمتر از پنج درصد است، لذا رابطه مستقیم و معناداری بین دو متغیر حاشیه نشینی و فرهنگ زیست محیطی وجود دارد و در نتیجه فرض H_0 رد شده و فرض H_1 مورد تأیید است.

۱۱- نتیجه گیری

بررسی های گوناگون نشان می دهد که در بین راه های متعدد مقابله با مشکلات محیط زیستی، بنیادی ترین، موثرترین و با صرفه ترین روش جلوگیری از تخریب محیط زیست، آموزش و فرهنگ سازی عمومی و مشارکت افراد جامعه می باشد. مقوله فرهنگ و تاثیر آن بر محیط زیست یکی از ابعاد توسعه پایدار و گام اولیه در جهت نیل به این هدف است. با توجه به اهمیت انسان به عنوان هدف توسعه از یکسو و محیط زیست به عنوان بستر فعالیت انسانی از سوی دیگر، موضوع داشتن حق محیط زیستی سالم برای نسل فعلی و آینده موضوعیت یافت و در چنین فضایی بود که نقش آموزش به عنوان یکی از کلیدی ترین ابزارها در تحقق توسعه انسانی مورد توجه قرار گرفت. تا از این طریق انسان ها به عنوان محورهای توسعه بتواند ضمن کسب توانمندی های جدید به ایفای نقشی فعال و تاثیر گذار در توسعه بپردازند. نتایج بدست آمده برای سطح معناداری بیانگر این است، که رابطه همبستگی بین دو متغیر حاشیه نشینی و فرهنگ زیست محیطی با ضریب $0/850$ و $sig=0.000$ تایید شده و با سطح اطمینان ۹۵ درصد مورد قبول است. به دلیل این که سطح معناداری در ضریب همبستگی کمتر از پنج درصد است، لذا رابطه مستقیم و معناداری بین دو متغیر حاشیه نشینی و فرهنگ زیست محیطی وجود دارد و در نتیجه فرض H_0 رد شده و فرض H_1 مورد تأیید است.

فهرست منابع

- ۱- اربابی سبزواری، آزاده، قاسم پور، آرش، ارزیابی اثرات اقتصادی و اجتماعی حاشیه نشینی بر تخریب محیط زیست شهری (مطالعه موردی: شهر شیراز)، هشتمین کنفرانس ملی شهرسازی، معماری، عمران و محیط زیست. ۱۳۹۹
- ۲- بز، خدارحم، کیانی، اکبر، صفرزائی، عبدالغنی، بررسی علل شکل گیری و راهکار مقابله حاشیه نشینی شهر زابل با تاکید بر توانمندسازی، مطالعات شهری، دوره ۲، شماره ۲۱، صفحات ۱۷-۲۸. ۱۳۹۵.
- ۳- بیرانوند، فروزان، حاشیه نشینی، زاغه نشینی و تبعات اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و زیست محیطی، دومین همایش بین المللی افق های نوین در علوم پایه و فنی و مهندسی. ۱۳۹۸
- ۴- پور قاسم، مهدی، خلج، علی، توسعه فرهنگ زیست محیطی و نقش آن در توسعه پایدار، اولین کنفرانس بین المللی جایگاه ایمنی، بهداشت و محیط زیست در سازمان ها. ۱۳۸۷
- ۵- رحمن بخش، مریم، اهمیت و جایگاه آموزش در حفاظت پایدار از محیط زیست، کنگره بین المللی جغرافیا و توسعه پایدار. ۱۳۹۴
- ۶- قیومی، عباسعلی، محمد خانی، کامران، محمد سمنانی، مجید، دوره ۶، شماره ۱۶، صفحات ۳۵-۵۱. ۱۳۹۱

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

- ۷- کیانی، اکبر، جوانپور، فاطمه، بررسی اثر حاشیه نشینی بر شاخص اقتصادی و زیست محیطی در رسیدن به پایداری شهری (مطالعه موردی: شهر زابل)، دومین همایش ملی پژوهش های کاربردی در جغرافیا و گردشگری. ۱۳۹۳
- ۸- مبارکی، امید، اکبری، صمد، بررسی عوامل موثر بر شکل گیری حاشیه نشینی در شهر ارومیه، فصلنامه جمعیت شماره ۸۹، صفحات ۱-۱۶.۱۳۹۰
- ۹- ملکی، افسانه، اخلاق زیست محیطی، فرهنگ، اخلاق و سیاست محیط زیست. ۱۳۹۱
- ۱۰- نقد، اسداله، مهاجرت و حاشیه نشینی در ایران، فصلنامه جمعیت شماره ۷۳، ۷۴. ۱۳۸۷
- ۱۱- هادی زاده بزاز، مریم، حاشیه نشینی و راهکارهای ساماندهی آن در جهان، اندیشه حوزه، شماره ۴۳- ۴۴. ۱۳۹۰
- ۱۲- همتی، زهرا، شبیری، سید محمد، تحلیلی بر مؤلفه های ارتقای فرهنگ محیط زیستی مطالعه موردی: شهروندان شهر شیراز، فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، دوره هشتم، شماره ۴، صفحات ۱۹۷-۲۱۵. ۱۳۹۴